

A gépek bemutatása után a szerzők részletesen tárgyalják az összes, háborúban bevetett repülőszázad elhelyezkedését az egyes hadszíntereken, helyét a hadseregek, hadtestek hadrendjében és tábori repülőtereit, továbbá a pót-századok (mai értelmezésben: kiképző századok) elhelyezkedését. Közülük Magyarország az 1. kiképző század Újvidéken, a 4. Szombathelyen, az 5. Szeged-Rókuson, a 9. Aradon, a 13. Lugoson, a 15. ismét Aradon, a 18. Kolozsvárt állomásozott.

Külön fejezetet kap a repülőcsapatok technikai kiszolgáló- és raktárbázis-hálózata, hazánkban Brassótól Zalaegerszegig jó néhány. Figyelemre méltó az egyes századok ismertető jeleinek leírása és bemutatása 7 fekete-fehér és 31 színes táblán.

Hasonló rendszerben felépítve foglalkoznak a szerzők a császári és királyi haditengerészeti repülőgépekkel és re-

pülőcsónakokkal is. Érdekeségük, hogy jelentős részüket — mintegy felét a sok száz gépnek — az albertfalvai UFAG gyárban állították elő. A haditengerészeti légi támaszpontok (köztük Fiume és Keszthely) ismertetését követően a Monarchia repülőgépeibe beépített és gyáraink által készített motorok (Daimler, Daimler-MÁG, Hiero, Mercedes, Praga, Rapp, Benz stb.) tárgyalásával zárják a könyvet.

A könyv értékét növeli adatainak megbízhatósága és pontossága. Többszöri ellenőrzés után sem sikerült egyetlen hibát találnom benne. Igaz, eleve biztos voltam, hogy nagy gondossággal állították össze, mert a magyar adatokat „szállító” kitűnő magyar repüléstörténeti szakíró, Winkler József közismert roppant lelkiismeretes munkájáról és az osztrák szerzők is nemzetközileg ismert szakemberek.

Pataky Iván

DOMBRÁDY LÓRÁND

A LEGFELSŐBB HADÚR ÉS HADSEREGE

(Zrínyi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 224 o.)

Rassay Károly — Horthy Miklós emlékiratának német nyelvű kiadásához írva kommentárt — kérdést fogalmazott: miért kapcsoljuk a magyar történelem első világháborút követő negyedszázadát a kormányzó nevéhez? Rassay, a magyar polgári baloldal talán legfelkészültebb reprezentánsa, nyilván nem történészként, hanem — kissé késve csak — kortársként foglalt állást. Ítéletéhez a politikai mozgások végeredményei és a számára látható kormányzó szolgáltattak forrásokat.

Rassay közel negyven évvel ezelőtt alakította ki véleményét, ám a ma történészeknek is igen sokszor azokból kell építkeznie, ami Rassaynak is rendelkezésére állt már.

Dombrády Lóránd a kérdéskör forrásszegénységére nem utal. Így arra sem, hogy a kormányzó két irodájának — a kabinetirodáról és a katonai iro-

dáról van szó — irattáraiból töredékek is alig maradtak csupán.

A primér források elégtelensége kényszerpályára küldte a szerzőt. Ebből pedig az következett, hogy döntőben a hagyományos politikátörténet eszközeit kellett alkalmazni. A közvetett források pedig nem tették lehetővé, hogy szereplőit — különösen főszerplőjét, a kormányzót — állandóan emberközelben láttassa, pszichogrammot készítsen róluk.

A történész nem szépíró, fictiont nem írhat, ám ott, ahol forrásai ezt megengedik, több mint moderátor. Dombrády is több. Persze: ahol teheti. Így pl. az 1921. október 31-i „fogadás” ábrázolásánál és elemzésénél. Itt nemcsak a „hatályos” kormányzati elitet — az államfőt, a miniszterelnököt, a külügyminisztert, a főparancsnokot — és a „túlsó oldalt,” a „lajtabánságiakat”,

mint testületet tárta az olvasó elé, de az egyes személyeket is.

Nyilván a források hiánya okozta, hogy az olvasó inkább fekete-fehér, mint színes képet kap az egyik legfontosabb kérdésről: a kormányzó katonai felkészültségéről és ennek következményeiről. A szerző — a győri program előtörténetét tárgyalva — megjegyezte: „...látókörét leszűkítette katonai múltja és látásmódja.” A recenzens itt megemlítheti talán: Horthy a flottától érkezett, a közös hadsereg másik haderőnemét szinte alig ismerte. Ám nemcsak emiatt: úgy tűnik, hogy a szerző a kormányzó alkalmazható katonai felkészültségét túlbecsülte.

Újra a források hiányát kell említenünk: ki, vagy kik és milyen részarányban készítették nyilvánosságnak szánt beszédeit, milyen volt a munkamegosztás itt. A kérdés úgy is feltehető: mivel, milyen érvekkel és kiknek lehetett befolyásolniuk őt. A szerző — forrása nem lévén — kombinációkba, hipotézisekbe nem szaladt bele. Jól tette.

A munka a bravúrelemzések egész sorát adja. Utalhatunk így a tisztikar mérlegelésének összetevőire: Horthy, vagy IV. Károly. De arra is: miként alakította és módosította Gömbös személyének felértékelődése a tisztikar Horthy-képét. Igen árnyalt a kormányzó—kormányfő—vezérkarfőnök viszony bemutatása 1943-ban. Teljesen meggyőző az 1944-es év 1943-as előtörténetének, a vég kezdetének ábrázolása. És a sor folytatható.

Ám a recenzens egy kissé az ördög ügyvédje is. Erre esetünkben nem a kánonjog, de valami sajátos jogszokás kötelezi.

Amikor a recenzens néhány kérdést fölvet, a szerző teljesítményét, munkájának értékeit ismeri el: ezek megfogalmazását a szerző kutatásai, adatnigarája és analízisei tették lehetővé.

A távolság, „távolítása” meggyőzőbb képet eredményezett volna, amikor a szerző a legitimizmus és a k. u. k.-hagyományok között tett különbséget. Részben ide is kapcsolható: úgy tűnik, hogy kissé előbbre keltezte Horthy antilegitimizmusának kezdeteit. Az aligha kérhető persze számon a szerzőtől — már csak azért is, mert érinti a kérdést —, hogy a királyválasztó és a legitimista tábor közös volt abban, hogy mindkettő számos csoportosulás-

ból, frakcióból állt. A szerző imponáló kutatásai mélységét és szélességét tekintve nyilván a terjedelem kényszerű elfogadása eredményezte, hogy a vitéz rend tervezett és valós, sollen és sein funkciói csupán említést kaptak.

Vitatkozom viszont a szerzővel — bár gondolatmenete és ennek bizonyítása igen meggyőző —, amikor Gömbös „integrálásáról” a bethleni logikumot vázolja. Úgy vélem, hogy mindez — Gömbös közelebb, később közel engedése a döntésekhez — Bothlen részéről stratégiai veszélyeket — ezeket nem ismerte fel, valószínű, hogy nem is ismerhette volna fel — rejtő taktikai húzás volt, míg Gömbös megjátszotta azt a koncessziós politikust, akit később miniszterelnökként is gyakran kellett alakítania. Egyébként éppen katonai kérdésekben húzható szinte háryjánosi sorompó az államtitkár és a miniszter Gömbös között. Előbbinek a hadsereg vezetésére még befolyása is alig volt, ami persze alapvetően módosult 1929-ben. Gömbösnél maradvá: úgy vélem, hogy a tárogató és a regőscsoport etc. klasszikus pótcselekvés volt a „tenni kell, de nincs reá pénz” szorításában.

Nem tartozik a szerző témájához, ám úgy vélem, hogy a baloldal elleni közös küzdelem a németekkel inkább volt a külpolitika területére is benyomuló Belügyminisztérium vadászterülete, mint a katonaké. (Sombor-Schweinitzer József többször is feltűnik Berlinben 1935 után. Információi sem jelentéktelenek.)

Nem recenzióban, inkább monográfiában kellene tisztázni: milyen intézmények révén gyakorolt nyomást Németország a magyar kormányokra Gömbös halálát követően. Hiszen a magyarországi német kisebbség intézményhálózata titkosszolgálati tevékenységet is folytatott már ekkor, és jelentősek voltak a magyar jobboldal közvetlen német kapcsolatai is. Abban persze egyetérttek a szerzővel, hogy a német—magyar katonai kapcsolatok nem csak útjelzőket, ennél többet adtak a két ország politikai közeledéséhez.

Koblenczben folytatott kutatásaim nyomán tudom kiegészíteni a Szombathelyi menesztésének okait lajstromozó szerzőt — „... a németek feltehetően Szombathelyinek a balkáni kérdésben megmutató tehetetlenségét még megbocsátották volna, bizalmukat a Hatz-féle akció és az amerikai ejtő-

ernyős ügy nyomán vonták meg tőle... — írja Dombrády. 1944. április 4-én egy bécsi kórházból Feketehalmy—Czeydner Himmlernek küldött levelet — „... hallom, hogy Szombathelyi, mint a vezérkar főnöke, még mindig hivatalában van. Vadássza le őt és embereit (Bajnóczyt, Nádayt, Aggtelekyt, Rüdigert) ... Azonnal tartóztassa le Szombathelyit, mert enélkül ismét válság lesz Magyarországon...” — írta. (Bundesarchiv Koblenz. NS19/847.)

A szerző igen árnyaltan szól Vörös Jánosról, lépéseiről. Egy kiegészítést azonban talán itt is lehet tenni: a vezérkar új főnöke Sztójayval került közös nevezőre abban, hogy mindketten megígérték: a kormányzó jóváhagyása nélkül is hajlandók a német igényeknek megfelelni.

Annak feloldásához is újra Koblenz-be kellett utazni, miért akarta Veesenmeyer Vasváryt látni — Kádár Gyula után — a 2. osztály élén. Az ok: Vasváry rendszeresen informálta 1943-ban a budapesti német követéségi rendőrratta-

séi feladatokat is ellátó „diplomátáját”, Kienastot. (Bundesarchiv Koblenz. NS19/3782., NS19/2114.)

Az persze már stílusgyakorlat, hogy a szerzőt kiegészítsük: a kormánynak nem lehettek illúziói Vörös Jánossal szemben. Nem is voltak.

Végül két megjegyzés.

A szerző úgy véli, mivel a kormányzó a csapatok parancsnokaival „... érdemi kapcsolatokat kiépíteni nem volt képes, így a katonai előkészületek is kudarcra voltak ítélve.” Azt gondolom, hogy itt az okok egyikéről van szó csupán.

Könyvének egy másik helyén pedig azt állítja, hogy a fegyverszünet a vezérkar nélkül elképzelhetetlen volt. És a két hadsereg? Az 1. és a 2. magyar hadsereg — „kormányzóközzvetlen” megoldással?

Dombrády Lóránd kitűnő munkát írt, a Horthy-könyvészet eddigi legjobb teljesítményét adta.

Vargyai Gyula

BETHLEN ISTVÁN EMLÉKIRATA, 1944

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Romsics Ignác,
bevezette Bolza Ilona és Romsics Ignác

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 174 o.)

Úgy vélem, nem túlzás azt állítania recenzenseknek, hogy a történeti források között különös helyet foglalnak el egy-egy történeti korszak szereplőinek naplói, visszaemlékezései. Ezek a személyes élmények alapján íródott, sajátos hangvételű írások nem egy esetben fontos kiegészítői egy-egy időszakról, történeti korról szerzett ismereteinknek.

Vannak országok, ahol a memoárok, korabeli naplók — főleg a közelmúlt történetét tekintve — szinte elárasztották, elárasztják a könyvpiacot. Magyarországon az elmúlt negyven esztendő alatt csak elvétve jelent meg egy-egy „csemegének” számító napló, visszaemlékezés a közelmúlt történelmében fontos szerepet játszott políti-

kus, közéleti személyiség, vagy katona tollából. Az 1970-es években azután többször jelent meg egy-egy gyorsan bestsellerré váló könyv. A kiadók, érzékelve a lehetőségek bővülését, az olvasók érdeklődését, egyre-másra igyekeztek megjelentetni korábban „kiadatatlannak” vélt írásokat.

A memoárirodalom kiadásába szinte valamennyi kiadó bekapcsolódott, jó és gyenge munkák váltogatták egymást, nem egy esetben az elsekélyedés veszélyével fenyegetve. Az 1988-as esztendő azonban azt bizonyította, hogy vannak még a magyar „napló- és memoárirodalomnak” rejtett tartalékai, „csak” fel kell tárni azokat. A feltárás érdemében jelentős lépést tett a Zrínyi Katonai Kiadó, amely 1988-ban út-